

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2015, Αρ. 2 (2015)

Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή: Πρακτικά 5ου Συνεδρίου

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

5^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

19-21 Ιουνίου 2015

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και
Θρησκευμάτων

« Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά,
στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή »

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδάτος Γιάννης
Πολυχρονόπουλου Σταυρούλα
Μπασιτά Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Η επίδραση της Δραματοθεραπείας σε παιδιά με ΔΕΠ-Υ ή/και Δυσλεξία

Αικατερίνη Χριστοδούλου

doi: [10.12681/edusc.386](https://doi.org/10.12681/edusc.386)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χριστοδούλου Α. (2016). Η επίδραση της Δραματοθεραπείας σε παιδιά με ΔΕΠ-Υ ή/και Δυσλεξία. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2015(2), 1543-1554. <https://doi.org/10.12681/edusc.386>

Η επίδραση της Δραματοθεραπείας σε παιδιά με ΔΕΠ-Υ ή/και Δυσλεξία

Χριστοδούλου Αικατερίνη
Παιδαγωγός Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, MASpecialNeeds
University of Nottingham
k.christodoulou28@gmail.com

Περίληψη

Επί σειρά ετών έχουν χρησιμοποιηθεί ποικίλες, εναλλακτικές μέθοδοι παρέμβασης για την αντιμετώπιση των συμπτωμάτων που εκδηλώνουν άτομα με ΔΕΠΥ ή/και Δυσλεξία. Μια τέτοια παρέμβαση είναι και η Δραματοθεραπεία, δηλαδή η εσκεμμένη και συστηματική χρήση του δράματος/ θεάτρου στο πλαίσιο της θεραπευτικής διαδικασίας.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να αξιολογήσει την επίδραση της Δραματοθεραπείας σε παιδιά με ΔΕΠ-Υ ή/και Δυσλεξία, αναφορικά τόσο με τα συμπτώματα που εκδηλώνουν οι προαναφερθείσες διαταραχές, όσο και με συνυπάρχουσες δυσκολίες που προκαλούνται από αυτές, όπως η χαμηλή αυτοεκτίμηση, η έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων και οι χαμηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις.

Για την έρευνα χρησιμοποιήθηκε ως μέθοδος, η μελέτη περίπτωσης (casestudy) ενός δεκατριώνχρονου κοριτσιού με συνοσηρότητα ΔΕΠΥ και δυσλεξίας, το οποίο συμμετείχε σε θεραπευτικές συνεδρίες επί τρία έτη. Η επίδραση της θεραπείας αξιολογήθηκε μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων, οι οποίες διεξήχθησαν με τη μητέρα του παιδιού και το δραματοθεραπευτή του, ενώ η συνέντευξη με το παιδί βασίστηκε σε ένα σκίτσο που αναπαριστούσε μια συνεδρία Δραματοθεραπείας.

Τα ευρήματα της έρευνας επιβεβαιώνουν την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε σημαντική υποχώρηση των συμπτωμάτων της ΔΕΠΥ και ταυτόχρονη θετική επίδραση στο επίπεδο διαχείρισης από το παιδί των συνυπαρχουσών δυσκολιών που προκαλούνται από τις δύο διαταραχές.

Συμπερασματικά λοιπόν, η Δραματοθεραπεία εμφανίζεται να έχει θετική επίδραση στα συμπτώματα που εκδηλώνονται από παιδιά με ΔΕΠ-Υ ή Δυσλεξία. Στο σημείο αυτό, προβάλλει η ανάγκη αξιοποίησης της Δραματοθεραπείας από τον εκπαιδευτικό, καθώς μέσω της διαθεματικής χρήσης του δράματος στο σχολικό πρόγραμμα, μπορεί να θέσει και να επιτύχει εκπαιδευτικούς στόχους που περιλαμβάνουν όλους τους μαθητές του, ανεξαρτήτως μαθησιακών ικανοτήτων.

Λέξεις-Κλειδιά: Δραματοθεραπεία, ΔΕΠΥ, Δυσλεξία

Abstract

Alternative therapy methods have been used to treat symptoms of ADHD/Dyslexia for a number of years. One such approach is Dramatherapy. Dramatherapy is the intentional and systematic use of drama/theatre within the therapeutic process.

The present study aims to evaluate the impact of Dramatherapy on children with ADHD and/or dyslexia on their symptoms and their coexisting difficulties of low self-esteem, lack of social skills and low academic performance.

To explore the question of the impact of Dramatherapy, a single case study was conducted. The case was a 13 year old girl with ADHD and Dyslexia, who participated in dramatherapy sessions for three years. The data collected through

semi-structured interviews with the case-girl, her dramatherapist and her mother. The interview with the child was based on the presentation of a drawing representing a Dramatherapy session.

The results of the research are in agreement with the conclusion presented in the existing literature. The case after receiving three years of Dramatherapy had showed some improvement particularly in the display of ADHD symptoms and simultaneous positive effect on the management level of the coexisting difficulties.

In conclusion, Dramatherapy appears to have a positive effect on the symptoms exhibited by children with ADHD or Dyslexia. At this point it is emerged the use of Drama by the teacher, since he can set and achieve educational goals that include all students regardless of their learning ability through interdisciplinary use of drama in the curriculum.

Key words: Dramatherapy, ADHD, Dyslexia

Δραματοθεραπεία: Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

«Όλος ο κόσμος είναι μια σκηνή

και όλοι οι άνδρες και οι γυναίκες απλώς παίζουν τους ρόλους τους»

Με αυτούς τους στίχους ο Σαίξπηρ παρομοιάζει τον κόσμο με μια σκηνή θεάτρου. Αυτό το απόσπασμα χρησιμοποιείται συνήθως για να εκφράσει πόσο αλληλένδετα είναι το θέατρο και το δράμα με την πραγματική ζωή. Αυτό, που δεν είναι ωστόσο γνωστό από πολλούς, είναι η θεραπευτική χρήση του δράματος.

Μια επισκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με την αποτελεσματικότητα της Δραματοθεραπείας για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες και τα συμπτώματα που εμφανίζονται, έδειξαν ενθαρρυντικά αποτελέσματα και η Δραματοθεραπεία κρίθηκε ως μια θετική επιρροή. Ωστόσο, ο αριθμός των μελετών που διερευνούν την επίδραση της Δραματοθεραπείας ήταν μικρός, ιδίως όταν εξετάζονται οι επιπτώσεις που αναφέρθηκαν. Εφόσον λοιπόν η Δραματοθεραπεία δείχνει πολλά υποσχόμενη μέθοδος παρέμβασης, αξίζει να εξερευνηθεί περαιτέρω.

Δραματοθεραπεία είναι η σκόπιμη και συστηματική χρήση του δράματος / θεάτρου μέσα στη θεραπευτική διαδικασία (BADTH, 2011; Emunah, 1994, σελ.3). «Τα εργαλεία της προέρχονται από το θέατρο, οι στόχοι έχουν τις ρίζες τους στην ψυχοθεραπεία» (Emunah, 1994, σελ.3). Η Δραματοθεραπεία αποτελεί ένα τύπο θεραπείας μέσω της τέχνης και χρησιμοποιείται προληπτικά ή ως παρέμβαση (Jennings και Minde, 1993, σ.17). Αν και οι τεχνικές του δράματος χρησιμοποιούνται ως μέσα της θεραπείας, είναι η ίδια η διαδικασία που βρίσκεται στον πυρήνα της εμπειρίας (Jennings, 1992, σελ.5). «Η Δραματοθεραπεία πραγματοποιείται ως επί το πλείστον σε ομαδικό πλαίσιο και η έμφαση δίνεται στην αλληλεπίδραση της ομάδας. Επιπλέον, οι σκηνές στη Δραματοθεραπείας δεν συνδέονται κατ' ανάγκη άμεσα με την πραγματική εμπειρία της ζωής των ανθρώπων. Η Δραματοθεραπεία χρησιμοποιεί πολύ περισσότερο αυτοσχεδιασμό σκηνών μυθοπλασίας. Μια ευρεία ποικιλία των διαδικασιών θεάτρου χρησιμοποιούνται συμπεριλαμβανομένου το παιχνίδι ρόλων, την αναπαράσταση και τον αυτοσχεδιασμό, το θεατρικό παιχνίδι, την αφήγηση, το κουκλοθέατρο, τη χρήση μάσκας, την παντομίμα και το σενάριο» (Emunah, 1994, σ.18).

Ένας αριθμός επαγγελματιών δράματος και ακαδημαϊκών έχουν εξερευνησει διάφορους τρόπους με τους οποίους το δράμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μια αποτελεσματική προσέγγιση προκειμένου να ενισχύσει διάφορες πτυχές της ανάπτυξης του ατόμου (Σνέιπ και Vettraiño, 2007). Μια πρώιμη αναφορά στην έννοια Δραματοθεραπεία προέρχεται από τον Peter Slade (Σύλλογος

Δραματοθεραπευτών / Παιγνιοθεραπευτές Ελλάδας, 2008). Ο Slade (1958) εξέτασε την έννοια της κάθαρσης που παράγεται μέσω της ενσάρκωσης μιας κατάστασης, προκειμένου να την κατανοήσουν οι υποδουόμενοι. Ισχυρίζεται ότι μέσα από το δράμα το άτομο αντιμετωπίζει δύσκολες εμπειρίες, που ενδεχομένως να βίωσε, καταφέρνει να εξαγνιστεί και ως εκ τούτου δεν επηρεάζεται από αυτές στη μετέπειτα ζωή του.

Η παραπάνω άποψη υποστηρίζεται από ένα μεγάλο κομμάτι βιβλιογραφίας. Ένα παράδειγμα αποτελεί η «as if» τεχνική, που συζητήθηκε από τον Pitruzzella (2004, σ.62). Το «as if» αναφέρεται στην τεχνική, η οποία δίνει στο άτομο την ευκαιρία να αναπαραστήσει ζωτικής σημασίας περιστατικά σε ένα ασφαλές περιβάλλον, και μέσω αυτού του δίνεται μια δεύτερη ευκαιρία για να διερευνήσει εναλλακτικούς τρόπους ανταπόκρισης σε παρόμοια επεισόδια (Cox, 1992, σ.23). Η πρακτική αυτή βασίζεται στη διαδικασία αποστασιοποίησης που χρησιμοποιείται στο θέατρο, η οποία επιτρέπει μια εμπειρία να διερευνηθεί από διαφορετικές οπτικές γωνίες (James, 1996, p.25; Jennings και Minde, 1993, σ.18; Jennings, 1992, σ. 5). Η δραματική αποστασιοποίηση δίνει τη δυνατότητα στο άτομο να εργαστεί μέσω ψυχολογικών διεργασιών σε συμβολικό επίπεδο (James, 1996, σελ.26). Εκτός από αυτό, το άτομο μπορεί να προβληματιστεί σχετικά με τις ανησυχίες του, βιώνοντας παράλληλα πραγματικές καταστάσεις της ζωής μέσω της αλληλεπίδρασης, αντί να συμμετέχει σε μια τυπική συνομιλία στο δωμάτιο ενός θεραπευτή (Gordon, 1987, σελ.19).

Οι προβληματισμοί, που λαμβάνουν χώρα ως αποτέλεσμα αυτών των θεραπευτικών συνεδριών, μπορούν να βοηθήσουν τον συμμετέχοντα να συνειδητοποιήσει τι μπορεί να έχει κάνει λάθος ή στο πώς η συμπεριφορά του μπορεί να ήταν ακατάλληλη. Η δυνατότητα να αναπαραστήσει δύσκολες κοινωνικές καταστάσεις βοηθά τον συμμετέχοντα να εξερευνήσει διαφορετικούς τρόπους αντίδρασης (Dix, 2012, σ.53). «Αυτό το είδος του θεάτρου δεν είναι μια φυγή από την πραγματικότητα, αλλά μάλλον ένα μέσο της διαλεύκανσης των αναληθειών που μας παριπλέκουν» (Emunah, 1994, σ.11). Κατά συνέπεια, ο συμμετέχων έχει την ευκαιρία να προβληματιστεί σχετικά με τα γεγονότα και να αναπτύξει στρατηγικές για τη διαχείριση των προβληματικών συμπεριφορών του (Safran, 2002, σελ.67).

Θεωρητική εφαρμογή της μεθόδου για την αντιμετώπιση μαθησιακών δυσκολιών

Συνοπτικά η Δραματοθεραπεία έχει αποδειχθεί ότι επιτρέπει στον εκάστοτε συμμετέχοντα να προβληματιστεί σχετικά με τις συμπεριφορές και τα συναισθήματά του (Jennings, 1987; Jennings, 1992; Emunah, 1994; Pitruzzella, 2004), ώστε να αποκτήσει στρατηγικές αντιμετώπισης (Rubin, 2001; Dix, 2012; Safran, 2002). Επιπλέον, η προσέγγιση αυτή βοηθά άτομα με προβλήματα αυτοεκτίμησής (Chesner, 1995; Σαφράν, 2002; Emunah, 1994; Mitchell, 1996), τους υποστηρίζει την ανάπτυξη της κοινωνικότητάς τους (Jennings, 1987; Emunah, 1994; Chesner, 1995) και ακόμη μπορεί να ενισχύσει την ακαδημαϊκή τους επίδοση (Safran, 2002; Mitchell, 1996; Jennings, 1987).

Αυτές οι παρατηρήσεις είναι ενθαρρυντικές και αναδεικνύεται ηκαταλληλότητα της χρήσης της Δραματοθεραπείας ως παρέμβαση σε άτομα με ΔΕΠΥ ή / και Δυσλεξία. Καθίσταται βέβαια ακόμη πιο σημαντική εξετάζοντας κανείς τα βασικά συμπτώματα που εμφανίζουν οι παραπάνω δυσκολίες και τα συνακόλουθα προβλήματα όσον αφορά την κοινωνικο-συναισθηματική ευημερία τους και τις ακαδημαϊκές επιτυχίες τους. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαίο να παρουσιασθεί η πρακτική αυτή ως τεχνική παρέμβασης και να συζητηθούν οι επιπτώσεις της στη διαχείριση ή / και την ανακούφιση των συμπτωμάτων.

Υποστηρίζεται ότι τα άτομα με ΔΕΠΥ, τα οποία εμφανίζουν παρορμητική και υπερκινητική συμπεριφορά, θα μπορούσαν να επωφεληθούν από αυτή την παρέμβαση. Κατά τη διάρκεια συνεδριών οι συμμετέχοντες έχουν την ευκαιρία να προβληματιστούν σχετικά με τις προβληματικές συμπεριφορές που εμφανίζονται σε μια συγκεκριμένη κατάσταση. Συγκεκριμένα, όπως Dix (2012, σελ.53) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι μέσω της Δραματοθεραπείας τα παιδιά με ΔΕΠ-Υ μπορούν να ελέγξουν τις παρορμήσεις τους. Συνεχίζει υποστηρίζοντας ότι «Η Δραματοθεραπεία μπορεί να διεγείρει τον εγκέφαλο και να βοηθήσει στην ανάπτυξη νέων τρόπων συμπεριφοράς, διότι είναι βασισμένο στη δράση και χρησιμοποιεί την κίνηση, το συμβολισμό και τη μεταφορά αντί της συμβατικής ομιλίας» (σελ.52). Μια εξήγηση για τις επιπτώσεις της είναι το γεγονός ότι η δράση μπορεί να αποτυπωθεί από την οπτική μνήμη και ένα άτομο μπορεί αργότερα να αντανάκλα ευκολότερο στα συμβάντα που έλαβαν χώρα (Couroucli- Robertson, 1996, σελ.196).

Μια βαθύτερη ματιά στην υπάρχουσα βιβλιογραφία αποκαλύπτει ακόμα πιο θετικά αποτελέσματα. Πρώτον, το δράμα προσφέρει μια διέξοδο για την έκφραση των έντονων και ποικίλων συναισθημάτων (Emunah, 1994, σ.32). Λόγω του ότι η Δραματοθεραπεία βασίζεται στη δράση, χρησιμοποιεί διάφορα είδη δραστηριοτήτων προκειμένου να διευκολυνθεί η θεραπευτική διαδικασία (Chesner, 1995, σ.6). Η συμμετοχή της σωματικής δραστηριότητας δίνει τη δυνατότητα στα υπερκινητικά άτομα να απελευθερώσουν την ενέργειά τους σε ένα ασφαλές μη επικριτικό περιβάλλον (Rogers, 2001, σελ.166).

Επιπλέον, η Δραματοθεραπεία χρησιμοποιεί δραματικές συμβάσεις, όπως η πρόβα και η επανάληψη, το παίξιμο ρόλων και η ακολούθηση υποδείξεων, προκειμένου να αυξήσει την προσοχή. Έχει προταθεί ότι συγκεκριμένες τεχνικές δράματος κατά τη διάρκεια συνεδριών δύνανται να αυξήσουν την προσοχή των συμμετεχόντων (Chesner, 1995, σ.62; Emunah, 1994, p.177).

Ως εκ τούτου, είναι δυνατόν, η εφαρμογή του δράματος στο ευρύτερο πλαίσιο της να επεκταθεί στο σχολικό περιβάλλον για να βοηθήσει τα παιδιά με ΔΕΠ-Υ ή / και δυσλεξία, τα οποία αντιμετωπίζουν προβλήματα με τις ακαδημαϊκές επιδόσεις τους. Ο Peter (1995, σελ.17) επισημαίνει ότι το δράμα μπορεί να βοηθήσει στην προώθηση αυτών των δεξιοτήτων που επιτρέπουν πολλούς μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες να γίνουν πιο αποτελεσματικοί μαθητές. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι «τα παιδιά μπορούν να αποκτήσουν ικανότητες προσοχής, συμπεριλαμβανομένων τη διάρκεια συγκέντρωσης, τη μνήμη και τη δυνατότητα να κατευθύνουν την προσοχή τους. Αυτά μπορούν να προωθηθούν άμεσα μέσω της χρήσης διεγερτικών κινήτρων όπως η στρατηγική του δασκάλου-σε-ρόλο ως μέσο για να καθηλώσει την προσοχή των μαθητών του». Άλλες δεξιότητες σχετικά με συνήθειες εργασίας, που ο συγγραφέας αναφέρει ότι ενισχύονται, είναι η δυνατότητα των μαθητών να παραμένουν στις θέσεις τους, να επικεντρώνουν την προσοχή τους στην εργασία που τους ανέθεσε ο δάσκαλος και να την ολοκληρώνουν».

Εκτός από τον αυτοσχεδιασμό, τη Δράμα και η Δραματοθεραπεία μπορούν να ωθήσουν τους συμμετέχοντες έξω από τη ζώνη άνεσής τους ακόμη περισσότερο. Αυτό θα μπορούσε να είναι ευεργετικό για άτομο με ΔΕΠΥ και / ή δυσλεξία. Κατά τη διάρκεια δραματικών δραστηριοτήτων ο καθένας προσποιείται ότι είναι ένα διαφορετικό πρόσωπο. Αυτή η δραστηριότητα συχνά λαμβάνει χώρα σε μία σκηνή. Ο Emunah (1994, σελ.33) υποστηρίζει ότι «μια αλλαγή στην αυτο-εικόνα προέρχεται από αυτή την επέκταση του ρεπερτορίου των ρόλων». Ο συγγραφέας εξηγεί πώς η ενίσχυση της αυτο-εικόνας με την επιτυχή εκτέλεση ενός ρόλου μπορεί να επιφέρει μια αυξημένη αίσθηση της αυτο-αξίας ». Ένας άλλος λόγος που συμβάλλει στην αύξηση της αυτοεκτίμησης είναι η χρήση της σκηνής κατά τη διάρκεια των

συνεδριών. Έχει ειπωθεί ότι η σκηνή επιδεικνύει ό, τι βρίσκεται πάνω σε αυτήν (Holt, 1992, σελ.75). Με αυτό τον τρόπο το άτομο να τραβάει την προσοχή των άλλων πάνω του και έτσι μπορεί ένα άτομο με ΔΕΠ-Υ ή / και δυσλεξία να νιώσει μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και να μειώσει την έλλειψη αυτοεκτίμησης.

Παράλληλα, τα παιδιά με δυσλεξία μπορούν να συμμετέχουν με επιτυχία στις δραστηριότητες, στις οποίες μπορούν να αποδείξουν τη μάθησή τους με διάφορους τρόπους, αυξάνοντας έτσι την αυτοεκτίμησή τους. Ο Chesner (1995, p.128) επισημαίνει ότι «η δραματοθεραπευτική ομάδα έχει την ικανότητα να αντιμετωπίζει βασικά ζητήματα πίσω από τη χαμηλή αυτοεκτίμηση και το χαμηλή αυτο-σεβασμό. Όντας μέρος μιας μικρής και δημιουργικής πολιτιστικής ομάδας, όπου η συμβολή του κάθε ατόμου αποτιμάται ως μέρος του συνόλου, έχει αντίκτυπο στην αυτο-αντίληψη». Τέλος, ένας άλλος συγγραφέας (Pitruzzella, 2004) τονίζει τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί το δράμα. «Μέσω του δράματος άτομα με αναπηρία διαθέτουν τη δυνατότητα να πάρουν ασυνήθιστες διαδρομές, όχι με το να περιστρέφονται γύρω από αυτό που δεν ξέρουν πώς να το κάνουν ή δεν μπορούν να κάνουν, όπως συμβαίνει συχνά στην τυπικές διαδικασίες αποκατάστασης, αλλά πάνω σε νέες συνθέσεις, όπου βρίσκουν νόημα και αιτιολόγηση στην κοινή φαντασία της ομάδας (σελ.161).

Η Δραματοθεραπεία μπορεί επίσης να είναι χρήσιμη ως ένα μέσο κατάρτισης κοινωνικών δεξιοτήτων (Jennings, 1987, σελ.163). Μέσω των συνεδριών, η εμπιστοσύνη και ικανότητα να δημιουργείς σχέσεις χρησιμοποιώντας τόσο λεκτική όσο και μη λεκτική επικοινωνία, αυξάνονται (Emunah, 1994, σελ.33). Επιπλέον, «η ενασχόληση με μύθους, μας προσφέρει την ευκαιρία να βιώσουμε συναισθήματα με άλλους που είναι προσωπικά, αλλά μέσα σε ένα διπροσωπικό πλαίσιο» (Watts, 1992, σ.43).

Μεθοδολογία έρευνας

Η ανασκόπηση των διαθέσιμων ερευνών για τη Δραματοθεραπεία και την επίδρασή της οδηγεί στην ακόλουθη ερώτηση: « Έχει η Δραματοθεραπεία επιπτώσεις στα παιδιά με ΔΕΠ-Υ ή / και τη δυσλεξία και σε ποιο βαθμό;

Το επίκεντρο αυτής της μελέτης δεν ήταν να εστιάσει σε μια συγκεκριμένη πτυχή της προσωπικότητας του ατόμου που συμμετέχει στις συνεδρίες, αφού έτσι τυχόν πρόσθετα ευρήματα πιθανόν να αγνοούνταν. Η παρούσα έρευνα έχει ως στόχο να αξιολογήσει τον αντίκτυπο της Δραματοθεραπείας σε παιδιά με ΔΕΠ-Υ ή / και δυσλεξία όσον αφορά τα συμπτώματα που εκδηλώνουν και τις δυσκολίες που συνυπάρχουν- χαμηλή αυτοεκτίμηση, έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων και χαμηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις.

Η ποιοτική μεθοδολογία θεωρήθηκε η πλέον κατάλληλη για να απαντήσει στα ερωτήματα της έρευνας και συγκεκριμένα η έρευνα βασίστηκε στη μελέτη περίπτωσης.

Η παρούσα μελέτη περίπτωσης έχει σκοπό να αξιολογήσει την επίπτωση της Δραματοθεραπείας σε ένα 13χρονο κορίτσι με ΔΕΠΥ ή/και Δυσλεξία διεξάγοντας συνεντεύξεις με την περίπτωση που μελετήθηκε, τη μητέρα της και το δραματοθεραπευτή της.

Ο λόγος για τον οποίο προτιμήθηκε η μελέτη περίπτωσης είναι ο εξής: η ΔΕΠΥ και η δυσλεξία είναι δύο δυσκολίες που θα μπορούσαν να περιγραφούν ως φάσμα. Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα με τις ίδιες μαθησιακές δυσκολίες μπορεί να παρουσιάσουν μια εντελώς διαφορετική εικόνα.

Σύμφωνα με το Δραματοθεραπευτή, το κορίτσι που αποτελεί την περίπτωση της έρευνας συμμετείχε σε δραματοθεραπευτικές συνεδρίες τα τελευταία τρία χρόνια από

τη στιγμή που διεξήχθη η έρευνα. Οι συνεδρίες λάμβαναν χώρα μία φορά την εβδομάδα για δύο ώρες. Η κοπέλα ήταν σε μια ομάδα τριών άλλων παιδιών με ΔΕΠ-Υ (δύο κορίτσια και ένα αγόρι), ένα εκ των οποίων είχε επίσης δυσλεξία.

Ο δραματοθεραπευτής διέθεσε πληροφορίες σχετικά με το προφίλ του παιδιού, όπως ήταν πριν να συμμετέχει σε δραματοθεραπευτικές συνεδρίες και κατά το πρώτο διάστημα συμμετοχής της. Παρουσίαζε και τα τρία βασικά συμπτώματα της ΔΕΠΥ, δηλαδή παρορμητικότητα, έλλειψη προσοχής και υπερκινητικότητα. Είχε αναπτυξιακή δυσλεξία με ελλείμματα στη φωνολογική επίγνωση, η οποία προκάλεσε προβλήματα στην ανάγνωση και τη γραφή. Επίσης είχε χαμηλή αυτοεκτίμηση και δεν ήθελε να τραβάει την προσοχή κατά τη διεξαγωγή δραματικών δραστηριοτήτων. Προτιμούσε να διατηρεί χαμηλό προφίλ στις συνεδρίες. Σύμφωνα με τη μητέρα του το κορίτσι εκδήλωνε επιθετική συμπεριφορά, η οποία μάλιστα αποτελούσε έναν από τους λόγους που δεν μπορούσε να δημιουργήσει κοινωνικές σχέσεις και είχε απορριφθεί από τους συμμεθητές της. Όταν αναστατωνόταν αντιδρούσε χρησιμοποιώντας ακατάλληλο λεξιλόγιο και σπρώχνοντας τα υπόλοιπα άτομα γύρω της. Επιπλέον η ακαδημαϊκή της επίδοση ήταν χαμηλή. Παρακολουθούσε το γενικό σχολείο με παράλληλη στήριξη. Γενικά ένιωθε ότι δεν έχει κίνητρα μελέτης και γ' αυτό αρνούσαν να μελατήσθ. Όταν της το ζητούσαν συνήθιζε να κρύβεται. Σε περίπτωση μάλιστα που αυτή η κατάσταση ήταν πολύ στρεσογόνα δεν είχε τη δυνατότητα να συγκρατήσει τα ούρα της.

Η ημι-δομημένη συνέντευξη με ανοιχτές ερωτήσεις θεωρήθηκε η καταλληλότερη μέθοδος για τη συλλογή δεδομένων. Η απόφαση για τη διεξαγωγή ημι-δομημένων συνεντεύξεων παρήχθη για τους παρακάτω λόγους. Στην παρούσα έρευνα η παρατήρηση δεν επιτρέπεται δεδομένου ότι ο κώδικας πρακτικής που ακολουθείται από το δραματοθεραπευτή δεν επιτρέπει σε άτομα εκτός της δραματοθεραπευτικής ομάδας να παρευρεθούν στις συνεδρίες, προκειμένου να διαφυλαχθούν οι προσωπικές πληροφορίες των παιδιών και να αποφευχθεί οποιαδήποτε ηθική βλάβη.

Η μητέρα επίσης αναφέρεται στο χαρακτήρα και τις συμπεριφορές του παιδιού πριν από την έναρξη των συνεδριών. Ο σκοπός ήταν να διευκολύνει τη μητέρα στη συνέντευξη. Η μητέρα συζήτησε επίσης τις αλλαγές που παρατηρούνται στη συμπεριφορά του παιδιού μετά την έναρξη της Δραματοθεραπείας. Έτσι υπήρχε δυνατότητα σύγκρισης και εκτίμησης της μεθόδου.

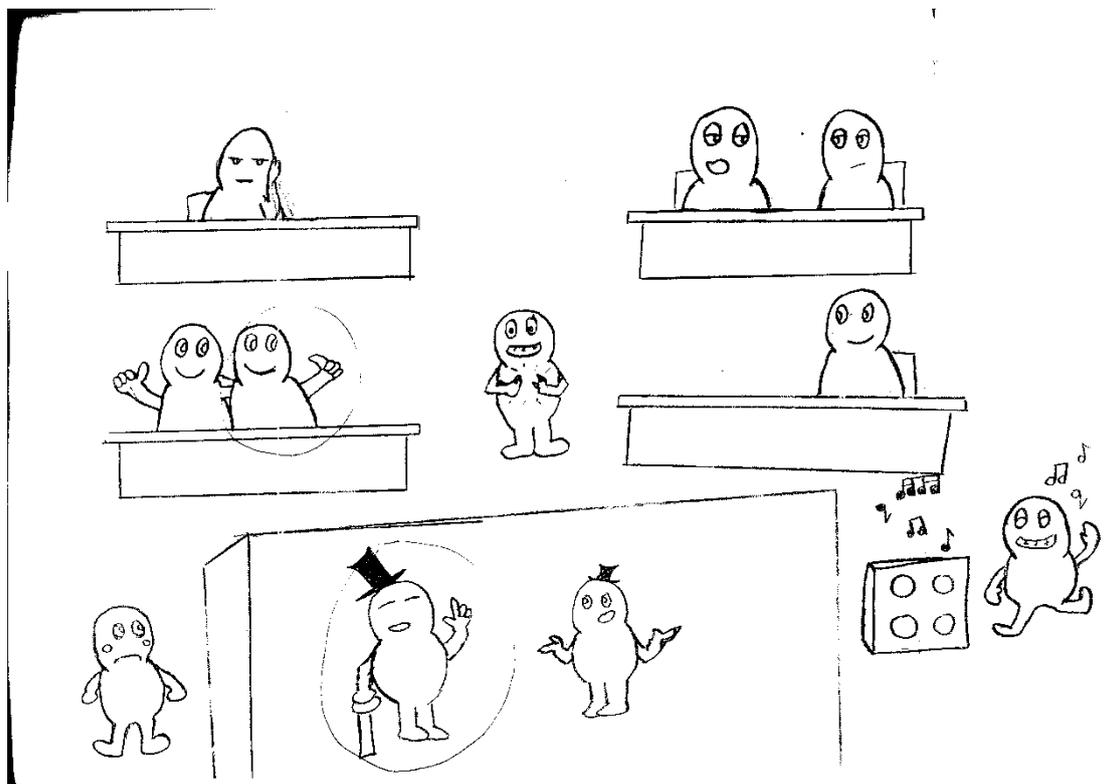
Ο τελευταίος και πιο σημαντικός συμμετέχων ήταν το παιδί. Η γνώμη της για την αποτελεσματικότητά τους είναι σημαντική, καθώς το ίδιο δέχθηκε τη συγκεκριμένη θεραπεία. Σύμφωνα μάλιστα και με τον Γκρίνσπαν (1981) τα παιδιά μπορούν να δώσουν συνέντευξη για την προσωπικά και συναισθηματικά θέματα, χωρίς αρνητικές συνέπειες, εάν βέβαια οι συνεντεύξεις έχουν διεξαχθεί σωστά και σε ένα υποστηρικτικό περιβάλλον.

Στην αρχή της συνέντευξης η ερευνήτρια χρησιμοποίησε μια εικόνα σχεδιασμένη από την ίδια. Η εικόνα χρησιμοποιήθηκε για δύο λόγους. Πρώτον, επειδή μπορεί να 'σπάσει τον πάγο' και να βοηθήσει τη συζήτηση να ξεκινήσει. Δεύτερον, επειδή «οι εικόνες μπορούν να επιτρέψουν τη χρήση της μεθόδου φωτο-εκμείευση, δηλαδή εικόνες που εμφανίζονται στις συνεντεύξεις μπορεί να προκαλέσουν μια απάντηση. Αυτό μπορεί να είναι ιδιαίτερα χρήσιμο με τα παιδιά, με τα οποία είναι συχνά δύσκολο να αλληλεπιδράσει κανείς αν περιοριστεί στα λόγια» (Thomas, 2011, σελ.166).

Η εικόνα είναι εμπνευσμένη από τα δέντρα Blob με δημιουργό τον Pip Wilson. Τα στοιχεία και η εμφάνιση του σχεδίου εξυπηρετεί ειδικούς σκοπούς. Πρώτον, το φύλο είναι ουδέτερο, για να αποφευχθεί οποιαδήποτε ταύτιση φηγούρας-συνεντευξιαζόμενου που να βασίζεται στο φύλο. Μετά από συμβουλή του

δραματοθεραπευτή τα στοιχεία μεταβλήθηκαν, ώστε να εκπροσωπούν τους χαρακτήρες που συμμετέχουν στις συνεδρίες. Επιπλέον, οι χαρακτήρες έχουν διανεμηθεί εξίσου στο σχέδιο για να αποφευχθεί οποιαδήποτε προκατάληψη, τονίζοντας λίγο περισσότερο κάποιους από άλλους. Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη ότι στα παιδιά με ΔΕΠ-Υ μπορεί εύκολα να αποσπαστεί η προσοχή, αποκλείστηκαν οι λεπτομέρειες και πρόσθετα στοιχεία.

1. Image used during the interview with the child

Η επιλογή ενός ποιοτικού σχεδίου έρευνας προσδιόρισε και τον τρόπο με τον οποίο αναλύθηκαν τα δεδομένα. Η μέθοδος ανάλυσης που επιλέχθηκε, ήταν η θεματική ανάλυση (Braun και Clarke, 2006).

Αποτελέσματα έρευνας

Επιπτώσεις της Δραματοθεραπείας:

Υπερκινητικότητα: Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν, αποκάλυψαν ότι οι συνεδρίες διευθέτησαν το θέμα της υπερδραστηριότητας του παιδιού με έναν θετικό τρόπο. Αυτό υποστηρίζεται από το γεγονός ότι η κοπέλα ήταν σε θέση να διοχετεύσει την περίσσεια ενέργειά της με δημιουργικούς τρόπους. Σύμφωνα με το δραματοθεραπευτή, οι δραστηριότητες που απαιτούνται ικανοποίησαν την ανάγκη του παιδιού να είναι ενεργό, επέτρεψε στο παιδί να εκφραστεί δημιουργικά και ηρέμησε. Η μητέρα παρατήρησε επίσης ότι μετά τη Δραματοθεραπεία το κορίτσι ήταν ήρεμο και κατά τη διάρκεια των τριών ετών από την πρακτική, η υπερκινητική συμπεριφορά της κοπέλας ήταν φθίνουσα. Όπως αναφέρθηκε από το κορίτσι, επίσης, μετά τις συνεδρίες αισθανόταν «ανακούφιση».

Παρορμητικότητα: Σύμφωνα με το δραματοθεραπευτή οι συνεδρίες στόχευαν στην απόκτηση στρατηγικών αντιμετώπισης, προκειμένου να αποκτήσουν τα παιδιά

αυτοέλεγχο. Χαρακτηριστικά ανέφερε ότι «η κοπέλα αρχικά ήταν ανυπόμονη. Συνήθιζε να παρεμβαίνει σε σκηνές που εκτελούνταν από την υπόλοιπη ομάδα διότι ήθελε να συμμετάσχει. Δεν μπορούσε να περιμένει τη σειρά της και όταν της ζητήθηκε να περιμένει έγινε επιθετική». Ωστόσο, ακόμη και κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους της πρακτικής παρατηρήθηκε διαφορά. «Το κορίτσι είχε περισσότερη απέκτησε υπομονή, ήταν σε θέση να καθίσει και να παρακολουθήσει την υπόλοιπη ομάδα απολαμβάνοντας το θέαμα.

Η μητέρα τόνισε επίσης ότι το παιδί είχε «αυτοσυγκράτηση» μετά το πρώτο έτος της Δραματοθεραπείας. Όταν η κοπέλα ρώτησε τι έχουν μάθει κατά τη διάρκεια των συνεδριών δράματος δήλωσε ότι «έμαθα πώς να περιορίσω κάποια έντονα συναισθήματα που ένιωθα κάποιες φορές, όταν αισθάνομαι ότι θέλω να σπρώξω κάποιον, θυμάμαι τις συνέπειες των πράξεών μου και δεν το κάνω». Η παραπάνω δήλωση ήταν σε συμφωνία με τον δραματοθεραπευτή, ο οποίος ανέφερε ότι κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων δράματος χρησιμοποιούνται αυτοσχέδιες σκηνές που αποσκοπούν στη διερεύνηση της επιθετικότητας.

Έλλειψη/διάσπαση προσοχής: Ο δραματοθεραπευτής εξέφρασε την ανησυχία του για την έλλειψη προσοχής και εστίασης που εμφάνιζε το κορίτσι κατά τη διάρκεια των πρώτων συνεδριών. «Συνήθιζε να χάνει το ενδιαφέρον της και η προσοχή της διασπαζόταν από τα υλικά που χρησιμοποιούνται για τις δραστηριότητες. Για το λόγο αυτό προσπάθησε να χρησιμοποιηθεί τεχνικές που θα προσέλκυαν την προσοχή της και θα επικεντρωνόταν ασυνείδητα. Εκείνη απάντησε θετικά και το χρονικό διάστημα που παρέμεινε εστιασμένη αυξήθηκε σταθερά. Η μητέρα παραδέχθηκε επίσης ότι το κορίτσι μπορούσε να παραμείνει εστιασμένη σε μια ενασχόληση για ένα μεγαλύτερο χρονικό διάστημα με την πάροδο των χρόνων. «Μπορούσε να συμμετάσχει σε διάλογο για περισσότερη ώρα και μπορούσε να θυμηθεί περισσότερα από τα στοιχεία που συζητούνταν». Σύμφωνα με την ίδια, η Δραματοθεραπεία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη του παιδιού, δεδομένου ότι η διαφορά ήταν αισθητή μετά τους πρώτους έξι μήνες.

Αυτοεκτίμηση: Όντας πρωταγωνιστής και εφιστώντας την προσοχή της ομάδας φάνηκε να έχει θετικό αντίκτυπο στη χαμηλή αυτοεκτίμηση του παιδιού ανέφερε ο δραματοθεραπευτής. Με την πάροδο του χρόνου απέκτησε αυτοπεποίθηση. Όταν αντιλήφθηκε ότι τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας της δίνουν προσοχή, η αντίληψη για την αυτοεικόνα της άλλαξε. Αυτό διαπιστώθηκε και από την συνέντευξη με την ίδια, καθώς ταύτισε τον εαυτό της με τη φιγούρα του σχεδίου που βρισκόταν πάνω στη σκηνή και υποδύοταν ένα ρόλο. Όταν ρωτήθηκε γιατί επέλεξε αυτή τη φιγούρα και το πώς αισθάνεται όταν βρίσκεται στη θέση αυτή απάντησε ότι: «Επέλεξα αυτή τη φιγούρα γιατί μου αρέσει να υποδύομαι. Είναι το αγαπημένο μου όταν μου ζητούν να παίξω μια σκηνή. Τα άλλα παιδιά μου με παρακολουθούν και απολαμβάνουν την παράσταση».

Η μητέρα παρατήρησε επίσης μια αλλαγή στην αυτοεκτίμηση του κοριτσιού. «Το γεγονός ότι έμαθε να ελέγχει τα έντονα συναισθήματά της και να νιώθει αμηχανία εξαιτίας της ακατάλληλης ή μερικές φορές επιθετικής συμπεριφοράς της επηρέασε τον αυτοσεβασμό της θετικά». Πρόσθεσε ότι μετά από μερικούς μήνες, δεν ήταν τόσο ντροπαλή και εσωστρεφής. Η εικόνα της για τον εαυτό της, φαινόταν να είναι πιο θετική.

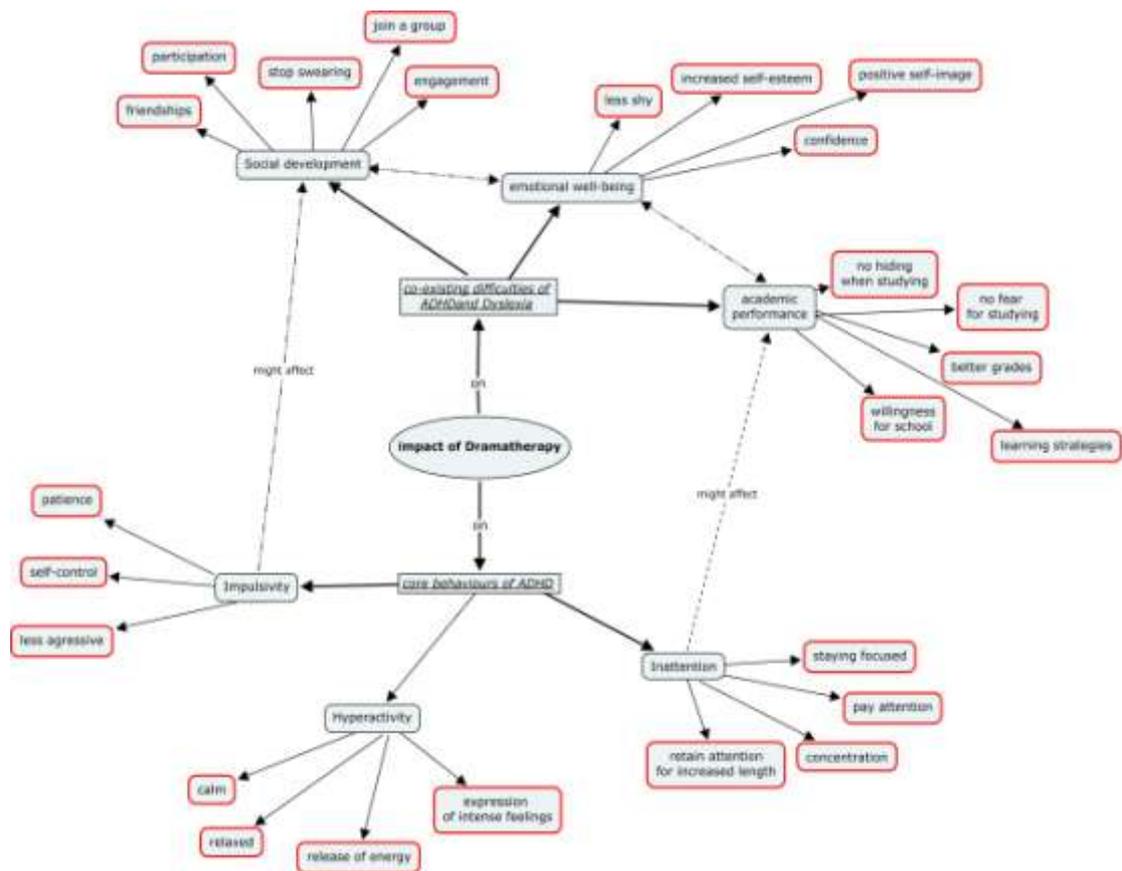
Κοινωνικές δεξιότητες-σχέσεις: Οι συνεντεύξεις αποκάλυψαν ακόμη ότι η Δραματοθεραπεία είχε θετικές επιπτώσεις και στην κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. Η ένταξή της σε μια ομάδα και η ενασχόληση με ομαδικές δραστηριότητες αύξησε τη συμμετοχικότητά της. Βέβαια η αύξηση της αλληλεπίδρασης δεν προήλθε μόνο λόγω της ένταξής της σε μια ομάδα. Πολύ περισσότερο οφείλεται σε πρακτικές που

χρησιμοποιήθηκαν. Κατά τη διάρκεια των δραματικών παιχνιδιών ο δραματοθεραπευτής συζητούσε με τα παιδιά για τα συναισθήματα που προκαλεί η ακατάλληλη συμπεριφορά τους στους αποδέκτες της και τις συνέπειες που αυτή έχει στις κοινωνικές τους σχέσεις. Υποδύομενοι διαφορετικά σενάρια επεδίωκαν την απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων και τον έλεγχο των παρορμήσεών τους.

Το θετικό και άμεσο αποτέλεσμα της Δραματοθεραπείας επιβεβαιώθηκε επίσης από το παιδί. Σε ερώτησή της για τις σχέσεις της μέσα στη δραματοθεραπευτική ομάδα απάντησε με την επιλογή φιγούρων, από το σχέδιο που της δόθηκε, ταυτίζοντας τον εαυτό της με τις φιγούρες που ήταν συντροφικές και χαρούμενες. Ανέφερε επίσης πως πλέον ήταν σε θέση να συνάψει σχέσεις με άλλα παιδιά στη γειτονιά του σπιτιού της. Χρησιμοποιώντας τη φαντασία της προσέγγισε κάποια παιδιά προκειμένου να υποδυθούν ήρωες παιδικών σχεδίων. Παίζοντας λοιπόν με αυτή την αφορμή κατάφερε να δημιουργήσει δεσμούς φιλίας. Όπως μάλιστα ομολόγησε η μητέρα αυτή η ενέργεια ήταν κάτι απροσδόκητο.

Ακαδημαϊκή πρόοδος: Σύμφωνα επίσης με την κατάθεση της μητέρας το κορίτσι έδειξε μεγάλη βελτίωση και στην ακαδημαϊκή της επίδοση, αν και δεν μπορεί να εξηγήσει που μπορεί να οφείλεται. Συγκεκριμένα θεωρεί ότι ενδεχομένως να οφείλεται στην αύξηση της διατήρησης προσοχής της ή ακόμη και στην αύξηση της αυτοπεποίθησής της. Επίσης ισχυρίστηκε πως μετά από κάποιο διάστημα το παιδί ανεξαρτητοποιήθηκε στο θέμα της μελέτης των σχολικών εργασιών. Στο σημείο αυτό ρωτήθηκε και το παιδί εάν μπορεί να εντοπίσει χρήσιμες πρακτικές κατά τη δραματοθεραπεία όσον αφορά στο θέμα της μελέτης. Στην προκειμένη περίπτωση απάντησε πως έμαθε να μελετά μόνη της όταν άρχισε να υποδύεται στο σπίτι τη δασκάλα της και να κάνει μάθημα στα παιχνίδια της, στα οποία έδινε το ρόλο των μαθητών. Κατόπιν ερώτησης της μητέρας για την άποψη και της δασκάλας σχετικά με τη σχολική επίδοση του παιδιού, η ανατροφοδότηση της δασκάλας έκανε λόγο για αύξηση της προσοχής και συμμετοχής του παιδιού κατά τη διάρκεια του μαθήματος και δυνατότητα καλύτερης διαχείρισης των μαθησιακών δυσκολιών.

2. Εννοιολογικός χάρτης ευρημάτων έρευνας

Συμπεράσματα

Η παρούσα έρευνα αξιολόγησε τις επιπτώσεις της Δραματοθεραπείας σε παιδιά με ΔΕΠ-Υ ή/και Δυσλεξία. Για το σκοπό αυτό έγινε ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας στον συγκεκριμένο τομέα. Ερευνητές και άνθρωποι που ασκούν επαγγελματικά τη δραματοθεραπεία ισχυρίζονται ότι η χρήση του δράματος ως μέθοδος παρέμβασης μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα σε παιδιά που εκδηλώνουν συμπτώματα ΔΕΠ-Υ ή/και Δυσλεξία. Αυτά τα υποσχόμενα ευρήματα συγκρίθηκαν και με τα αποτελέσματα της έρευνας που διενεργήθηκε για την παρούσα μελέτη.

Τα ευρήματα λοιπόν της έρευνας αυτής έρχονται σε συμφωνία με τα συμπεράσματα της εξεταζόμενης βιβλιογραφίας. Η περίπτωση που μελετήθηκε, ύστερα από τρία χρόνια Δραματοθεραπείας, έδειξε μεγάλη βελτίωση ιδιαίτερα στα κύρια συμπτώματα που εμφανίζονταν λόγω ΔΕΠ-Υ. Επιπλέον απέκτησε στρατηγικές διαχείρισης χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς της που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως προβληματικές συμπεριφορές. Παράλληλα αυξήθηκε η αυτό-εκτίμησή της και απέκτησε κοινωνικές δεξιότητες, οι οποίες προώθησαν την κοινωνική της ανάπτυξη. Τέλος πρόοδος σημειώθηκε και στην ακαδημαϊκή της επίδοση. Γενικά η Δραματοθεραπεία εμφανίζεται ως μία αποτελεσματική παρεμβατική μέθοδος για άτομα με ΔΕΠ-Υ ή/και Δυσλεξία.

Reference list

Articles

Snape, J. D., & Vettrano, E., 2007. Drama Techniques for the Enhancement of Social-Emotional Development in People with Special Needs: Review of Research. *International Journal of Special Education*, 22(1), pp.107-117.

Books and Book Chapters

- Chesner, A., 1995. *Dramatherapy for People with Learning Disabilities*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Couroucli, K. R., 1996. Cues to the Dramatherapist from the Group. In: Mitchell, S., 1996. *Dramatherapy: clinical studies*. London: Jessica Kingsley Publishers. Ch.11.
- Cox, M., 1992. The place of the Metaphor in Psychotherapy Supervision: Creative tensions between Forensic Psychotherapy and Dramatherapy. In: Jennings, S., 1992. *Dramatherapy theory and practice 2*. London: Roudedge. Ch.2.
- Dix, A., 2012. Whizzing and Whirring. *Dramatherapy and ADHD*. In: Leigh, L., Gersch, I., Dix, A., & Haythorne, D. (Eds.). (2012). *Dramatherapy with Children, Young People and Schools: Enabling Creativity, Sociability, Communication and Learning*. London: Routledge. Ch.5.
- Emunah, R., 1994. *Acting for real: Drama therapy process, technique, and performance*. New York: Brunner/ Mazel Publishers.
- Gordon, R., 1987. Playing on many Stages: Dramatherapy and the Individual. In: Jennings, S., (1987). *Dramatherapy: Theory and practice 1*. London: Routledge. Ch.2.
- Greenspan, S. I., 1981. *The Clinical Interview of the Child*. New York: McGraw-Hill.
- Holt, D., 1992. Enactment, Therapy and Behaviour. In: Jennings, S., 1992. *Dramatherapy theory and practice 2*. London: Roudedge. Ch.5.
- James, J., 1996. *Dramatherapy with people with Learning Disabilities*. In: Mitchell, S., 1996. *Dramatherapy: clinical studies*. London: Jessica Kingsley Publishers. Ch.2.
- Jennings, S., 1992. *Dramatherapy theory and practice 2*. London: Roudedge.
- Jennings, S., (1987). *Dramatherapy: Theory and practice 1*. London: Routledge.
- Jennings, S., & Minde, Å., 1993. *Art therapy and dramatherapy: Masks of the soul*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Mitchell, S., 1996. *Dramatherapy: clinical studies*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Peter, M., 1995. *Making drama special*. London: David Fulton.
- Pitruzzella, S., 2004. *Introduction to dramatherapy: Person and threshold*. Easr Sussex: Brunner-Routledge.
- Rogers, N., 2001. Person Centered Expressive Arts Therapy. In: Rubin, J. A., 2001. *Approaches to art therapy: Theory and technique*. 2nd Ed. London: Brunner-Routledge. Ch.11.
- Rubin, J. A., 2001. *Approaches to art therapy: Theory and technique*. 2nd Ed. London: Brunner- Routledge.
- Safran, D., 2002. *Art therapy and AD/HD: Diagnostic and therapeutic approaches*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Slade, P., 1958. *An introduction to child drama*. University of London Press.
- Thomas, G., 2011. *How to do your case study: A guide for students and researchers*. London: Sage.
- Watts, P., 1992. Therapy in Drama. In: Jennings, S., 1992. *Dramatherapy theory and practice 2*. London: Roudedge. Ch.3.

Electronic resources

- Association of Greek Dramatherapists/ Playtherapists (2008). *Dramatherapy*, (online) Available at: <http://www.edpe.gr/el/dramatherapy?start=1> [Accessed 27 July 2014].

British Association of Dramatherapists (2011).Dramatherapy. (online)
Available at: <http://badth.org.uk/dtherapy>
[Accessed 27 July 2014].